

УДК 316.2

Типи теоретичного синтезу та їх пізнавальний потенціал в соціальних міждисциплінарних дослідженнях

Судаков В.І., д.соц.н., професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Відомо, що сучасні глобальні та регіональні процеси суспільного життя характеризуються своєю комплексністю та неоднозначним функціональним та дисфункціональним впливом на практики життєдіяльності індивідуальних та колективних суб'єктів суспільного життя. Саме тому в сучасному суспільствознавстві ведеться інтенсивний науковий пошук у напрямку розробки теорії та методології організації та проведення міждисциплінарних досліджень. Вочевидь, що одним із ключових питань організації міждисциплінарних досліджень в соціальних науках є певне узгодження пізнавальних можливостей конкретних наук з метою розробки комплексної наукової програми, по-перше вивчення онтологічних властивостей певних явищ та процесів суспільного життя, характеру їх взаємовпливу, по друге, розробки інноваційних соціальних технологій цілеспрямованого регулятивного впливу на дані явища та процеси.

Слід також зазначити, що поява нових «глобальних викликів» у вигляді цілком реальних технологічних, сировинних, енергетичних, продовольчих, демографічних, екологічних загроз, усвідомлення реальних труднощів оптимального практичного вирішення питань війни і миру, релігійного фанатизму, міжнародного тероризму та ін., загострили увагу вчених на колі принципово нових проблем як об'єктів міждисциплінарних соціальних досліджень. Чи існують загальні для усіх людських суспільств закони і моделі соціальних змін, чи кожне окреме суспільство або культурно-цивілізаційне співтовариство прямує власним шляхом розвитку? Яка природа міжцивілізаційних зв'язків? Якими повинні бути принципи гармонічного співіснування сучасних суспільних систем аграрного індустріального та постіндустріального типу? Які ризикові наслідки можуть виникнути у результаті прогресуючої індивідуалізації суспільного життя та зростаючого впливу персоніфікованих соціальних практик? З яких світоглядних та теоретичних позицій сучасні суспільні науки повинні тлумачити зміст та специфічне поєднання різних реальностей – соціальної, природної, віртуальної? Якою мірою

сформований до початку ХХІ століття категоріальний апарат соціологічної теорії та теорій інших соціальних і поведінкових наук можна розглядати у якості надійного засобу пізнання і розуміння змісту сучасних соціальних явищ та процесів?

Конструктивний пошук у напрямі розробки спеціалізованих наукових програм дослідження означених проблем передбачає визначення певної епістемологічної моделі теоретичного синтезу як логіко-гносеологічної процедури. Важливо підкреслити, що сучасні наукові уявлення щодо специфіки, типів та стратегій теоретичного синтезу в міждисциплінарних соціальних дослідженнях характеризуються певними суперечностями, які обумовлені, на наш погляд, недооцінкою обставини реальної множинності типів теоретичного синтезу, серед яких доцільно вказати на 4 таких типи, а саме: 1) інтегральний, 2) формальний, 3) тематичний та 4) категоріальний типи синтезу.

Інтегральний тип міждисциплінарного теоретичного синтезу традиційно є найбільш поширеним у соціальних науках та соціогуманітарному знанні. Саме цей тип є джерелом появи важливих світоглядних настанов та ідей, які стимулювали розвиток знань про суспільне життя. Прикладом такого синтезу може бути знаменитий принцип античного гуманізму, сформульований у відомій тезі Протагора – «Людина є мірою усіх речей». Синтетичний характер цієї тези засвідчує відоме додаткове пояснення – «речей які реально існують і речей, які ще досі не існують». Модель ідеальної держави Платона є також результатом інтегрального теоретичного синтезу на базі критичного переосмислення соціальних порядків античних полісів. Відома теорія суспільно-економічних формацій К.Маркса є не менш виразним прикладом стратегії реалізації міждисциплінарного теоретичного синтезу. Пізнавальний потенціал цієї стратегії загалом обумовлений важливістю світоглядної детермінації наукового соціального пізнання. Однак недоліком такої детермінації є нормативний характер базових світоглядних положень, які нерідко формулюються як абстрактні гіпотези. Так важливою проблемою інтегрального теоретичного синтезу є проблема співвідношення природної соціальної та віртуальної реальності. Проте постмодерністська концепція утворення «гіперреальності» (Ж.Бодрійяр та ін.) як наслідку прогресуючої віртуалізації суспільного життя є лише світоглядною гіпотезою нормативного характеру «кінця соціального», яка не має належної наукової аргументації.

Формальний тип міждисциплінарного теоретичного синтезу є спробою осмислення шляхів експлікації парадигмальних відмінностей у соціогуманітарних науках, які є предметно орієнтованими системами знань на пояснення об'єктивного характеру соціальних явищ і процесів, мотивів

та стимулів людської діяльності та конкретних моделей поведінки людей. Враховуючи дану обставину, Дж. Рітцер у праці «Сучасні соціологічні теорії» вказує на важливість здійснення досліджень у межах формально синтезованих парадигм «соціальних фактів», соціальних дефініцій та «соціальної поведінки». Вочевидь, що об'єднання творчих зусиль економістів, політологів, демографів, соціологів, які спеціалізовано вивчають результати соціальних взаємодій і комунікацій як соціальні факти так і психологів, етнологів, антропологів, культурологів, соціологів, юристів, які націлені на вивчення способів діяльності (потенціалу агентності) та моделей поведінки соціальних суб'єктів, загалом позитивно сприяє підвищенню наукового рівня та ефективності проведення міждисциплінарних досліджень.

Тематичний тип міждисциплінарного теоретичного синтезу є також поширеним серед науковців. Важливо враховувати, сучасне планування організації наукових досліджень базується на тематичному виокремленні конкретного предмету дослідження. Так, тема глобалізації, як відомо, є предметом наукових розробок різних соціальних наук. Міждисциплінарні дослідження даної теми зараз набувають особливої актуальності у зв'язку з цілком відмінними тлумаченнями науковцями наслідків зростаючого впливу глобалізованих взаємодій (інтерсоцієтальних практик) як джерел посилення соціальної напруженості у теоріях глобальної модернізації та глобальної залежності.

Категоріальному типу міждисциплінарного теоретичного синтезу також притаманний значний пізнавальний потенціал. Сам спосіб реалізації даного потенціалу базується на виокремленні певної категорії з виразним інтегративним статусом. Так, концепт соціальної структури в теорії соціальної структурації Е.Гіденса розглядається як теоретико-методологічна основа стратегії категоріального синтезу макро- і мікросоціологічних парадигм. Концепт комунікативної дії визначається Ю.Габермасом як теоретико-методологічна основа стратегії категоріального синтезу в соціальних науках. Концепт габітусу також визначається як теоретико-методологічна основа стратегії категоріального синтезу парадигмальних наукових дослідницьких стратегій в постструктуралістському проекті розвитку соціальних наук П. Бурдьо.

Вочевидь, що врахування специфіки дослідницьких можливостей зазначених чотирьох типів міждисциплінарного теоретичного синтезу при розробці перспективних наукових програм та проектів у соціальних науках буде позитивно сприяти підвищенню їх наукового рівня та практичної ефективності.